

ADAMIK LAJOS

A Traunsee-től a Mekong-deltáig és vissza

– gmundeni nyár, 2008 –

Az idei nyáron plakátok tucatjain, műsorfüzetek borítóján és belső lapjain, könyvesboltok kirakataiban ugyanaz a markáns férfiarc uralta a tizenötezer lelket számláló felső-ausztriai kisváros, a Traunsee északi sarkába épült Gmunden összképét. Érett, széltől cserzett, a sors szinuszgörbéitől barázdált bőr, hosszú, hátrafésült, őszbe hajló fekete haj, már-már magyarosan lecsüngő bajusz: komoly, csak-hogynem komor, keményen a kamerába néző tekintet, kérdően felvont szemöldök, s mintha e tekintet azt akarná üzeni nekünk: jobb félnek, mint felhőtlenül örövendeznek; az élet harc, látjátok, engem is hogy összekaristolt a kétélű sors, azért nektek sem árt gyakran gondolnotok az elmúlásra. A szigorú arc viselője a kortárs osztrák irodalom egyik legjobb „márkája”, Christoph Ransmayr, aki húsz év alatt mindössze négy regényt, egy hosszabb prózaverset és néhány tucat útiesszét produkált, ám a viszonylag gyér megjelenési rátával is sikerült kivívnia a szakma és a szélesebb közönség tartós figyelmét. Műveit eddig vagy harminc nyelvre lefordították, számos osztrák és nemzetközi díjjal ismerték el, s amikor két évvel ezelőtt, tizévnvi írországi „emigráció” után visszatért hazájába, az osztrák irodalomtörténet-írás nagymestere és utazó nagykövete, Wendelin Schmidt-Dengler köszöntötte őt a Burgtheater színpadán.* De hogy került az idei nyáron Ransmayr Gmundenbe?

Gmundenben már a XIX. század végén is szerveztek afféle ős-fesztivált; új, modern formájában a „Gmundeni Nyári Fesztivál” bő húsz éve indult újra. Ausztriában ma már minden valamirevaló településnek van legalább egy fesztiválja, zenei, irodalmi, színházi, képzőművészeti vagy vegyes műfajú; a gmundeniek ez utóbbi mellett tették le a voksukat. Koncertek, színházi előadások, felolvasások, galériatárlatok július közepétől szeptember elejéig szeszélyes-laza ritmusban váltogatják egymást, és olyan színes egyveleget kínálnak, amelyből mindenki kicsemegézheti a fogára valót. Talán éppen csak a meghatározó súlypont, a profil hiányzott eddig: tavaly nyilván ebből kiindulva újított a város, és – újdonságként nemcsak itt, de a fesztiválok összpalettáján is – egyetlen élő hírességnek, a kortárs osztrák irodalom egyik legerősebb húzónevének, Peter Handkének rendezett négynapos program-sorozatot, „ünnepet”. Handke akkor éppen egy évvel volt túl a nagy meghurcoltatáson, amelynek eredményeként a düsseldorfi városatyák (az amúgy oly tisztos német kultúrapolitika döbbe-

* E beszámoló írása közben jött a hír, hogy Schmidt-Dengler professzor 66 évesen, rövid betegség után váratlanul meghalt. Pótolhatatlan veszteség az egész osztrák filológiának.

Gmunden a Traunsee partján

Christoph Ransmayr

netes szégyeneként) visszavonták tőle a szakmai zsűri által egyszer már odaítélt Heine-díjat. A gmundeni ünnep, ha tettszik, kisebbfajta kárpótlásnak is beillett: akkor, 2007-ben Handke arcma díszítette a várost, fotó- és dokumentumtárlat kalauzolt végig eddigi életén, s egymást érték a felolvasások és kerekasztal-beszélgetések; épp csak az ünnepelt hiányzott, bár az utolsó este, állítólag, „fű alatt” még ő is megjelent a neki celebrált eseményen.

Az ünnep ötlete mindenesetre sikernek bizonyult, mert idén is folytatták, s az idei ünnepelt már nyomát sem mutatta

a handkei közönségfóbiának – Christoph Ransmayr, mert ezúttal rá esett a választás, négy napon át testi és szellemi erőinek teljes bevetésével volt jelen. Társalgott, kalauzolt, magyarázott, felolvasott, sőt még a lemezlovas szerepével is megpróbálkozott. Igaz, Ransmayr-t eleve sokkal több szál köti Gmundenhez és a környékhez, mint Handkét – itt született, a városban járt gimnáziumba, harmadik regénye, a történelmi fantasy fiction műfajába sorolható *Morbus Kitahara* helyszíneivel kötődik a vidékhez – a repatriált szerző pedig maga is a Gmunden környéki hegyek között, egy alpesi tanyán lelt új lakhelyre.

Mit tudott kínálni Gmunden az ünnepeltnek? Népszerű üdülőhelyként sokszínű, figyelmes és lelkes közönséget; a fesztiváliroda rutinos szervezési infrastruktúráját és lelkes csapatát, élén az örökké lelkes intendánssal, Jutta Skokannal; mindezt és fantasztikus helyszíneket. Például egy működő sógyár üzemsarnokát, benne igazi sóhegyekkel – ez volt a díszlet a *Napsugaras pusztulás*, e hosszú prózavers felolvasásához, melynek főhőse, a Világ Ura a sivatag égető tűzének kitéve számolja fel önmagát és az emberi fajt. Aztán a fenséges állóvizet, a Traunsee-t, Ausztria legmélyebb, 200 méter mély tavát – rajta kelt át az ünnep utolsó napján az „Armada”, hogy a túlparton, a hegyek lábánál filmvetítéssel és kocsmai vigalommal zárja a négynapos programsorozatot; és – elmaradhatatlanul – az ebensee-i „KZ-Stollen”-t, ezt az irdatlan méretű üzemsarnokot, amelyet az ottani koncentrációs tábor foglyai robbantottak és vájtak a hegy gyomrába – a harmadik Ransmayr-regény, a *Morbus Kitahara* egyik helyszíne a mauthauseni kőfejtő. A város szélén a Hipphallét, e modern rendezvénycsarnokot, a

Jutta Skokan, a Gmundeni Nyári Fesztivál intendánsa köszönti a *Napsugaras pusztulás* közönségét

gyermektápszereiről híres ipargyáros mecénási működésének monumentumát; a város szívében pedig a herceg Stadttheatert, a pesti Vígszínház kicsinyített, 400-500 néző befogadására képes mását.

És mit nyújtott mindezért cserébe az ünnepelt? Igazából én két Ransmayr-t láttam az ünnep négy napja alatt: a kerekasztal-beszélgetéseken egy világot járt, derűs, szelíd humorú, kollegiális és joviális hedonistát, aki szívesen kezdi és folytatja borral napot. Szenvedélyes utazóként – Ransmayr a *GEO* magazin riportereként tanulta ki az írás mesterségét – olyan barátokra tett szert, mint Reinhold Messner, az osztrák hegymászócsoda, aki a világon elsőként hódította meg a Föld összes, tizennégy „nyolcezerét” (meg is kapta Esterházytól, a vasárnapi reggelizős matinén, ott a Stadttheaterban: számára egy ilyen ember nem lehet valós lény, elképzelhetetlen és megfoghatatlan, hogy valaki fölmenjen nyolcezer méterre, úgyhogy Messner neki:

„A Mekong-deltában én is mindig írok.” Messner, Ransmayr, Esterházy és társai

regényhős), és a prózaírást csak egynek tartja az elbeszélés megannyi – élő, szóbeli, írott, zenés, filmi lehetősége közül. A másik Ransmayr pedig a saját szövegeivel a legmélyebben azonosuló, komor-monoton hangvételű és tragikus látású író, aki végletesen komolyan veszi a világot és magát – az említett *Napsugaras pusztulás* szatirikus rétege a későbbi szövegekből nyomtalanul eltűnik, és mesteri tájleírásokkal tűzdelt, igencsak lassúdad ritmusú esztéticizmusnak adja át a helyét. Ransmayr napokig, akár hetekig is csiszolgat egy-egy mondaton, és csak akkor lép tovább az írásban, ha úgy érzi, hogy az eredmény tökéletes. Ezért kapta a legtöbb dicséretet, de a legtöbb bírálatot is – van, aki e végső tökélyig csiszoltságot művinek tartja, mások meg azt firtatják, mennyire képviselhető például egy lágerbeli kínzásjelenet nyelvi „átesztétizálása”. S ebből a szempontból jellegzetes és tanulságos, hogy mint azt a Fischer Verlag lektorától megtudtam, az író ez bántja a legjobban – hogy éppen a *Morbus Kitahara*, a számára legfontosabb könyve nem kapta meg a kellő méltatást, hiába fordították le több tucat nyelvre. Kétségtelen, hogy a magyar kiadást is síri csend fogadta.

Kétféle Ransmayrt láttam tehát a négy nap alatt, s ez a vélt vagy valós meghasonlás nekem különösen megrendítő volt a KZ-tárnabeli felolvasáson: a szerző itt, a hegy nyirkos-hideg gyomrában, a víztől csöpögő szikla- és betonfalak között maga olvasott fel az igen szép számban összesereglett közönségnek, s felolvasását Arvo Pärt két rövid kamaradarabja keretezte – minden „stimmelt”, az egész nekem mégis hiú, ha nem hiábavaló volt. Annál jólesőbb Esterházy Péter non-chalance, pesti aszfalton edzett humora-íroniája a városi színház matinéján, ahol Reinhold Messnerrel és Ransmayr két osztrák kollégájával ült a színpadon, zsebre tett kézzel hozott magának ezt-azt, bécsi virslit, omlettet, süteményt a színpad sarkába telepített svédasztalról, s közben utánozhatatlan eleganciával oldotta a társalgás olykor túl súlyos hangvételét. Például, amikor Reinhold Messner komolyan fejtegette, hogy amit ő ír, az dokumentum, nem pedig szépirodalom, Esterházy rövidre zárta a vitát, mondván: senki nem tudja megmondani, mi a „Belletristik”. Ennél is üdítőbb volt megtudni tőle, hogy – miután Ransmayr olyan megszálloktként mutatta be hegymászó barátját, aki mindenhol koncentráltan dolgozik, így a Mekong-deltában hajózva is folyamatosan írt – a Mekong-deltában ő is mindig ír; másutt támadnak nehézségei.

Gmunden azonban nemcsak Ransmayrt kínálta csemegeként az idej nyáron. Az idej fesztivál egyik fénypontja egy opera-ősbemutató volt: a kortárs osztrák

zeneszerzés neves képviselője, Ernst Ludwig Leitner egy alpesi mondát zenésített meg Alois Schöpf librettója alapján: három pásztorlegény nőre vágyik fenn a hegyekben, s a legkisebbik élethű nőt farag fából. A szobor azonban életre kel, mindhárom pásztor kegyeibe fogadja, ám amikor jön az ősz, és el akarják hagyni, hogy visszatérjenek falujukba, bosszút áll: a legkisebbiket két társa szeme láttára élve megnyúzza. Az opera különlegessége a hangszerelés: kizárólag fúvósok és ütősök adták elő, a szóló szerepeket pedig

**A fából faragott nő életre kel.
Jelenet a *Sennenpuppe* ősbemutatójáról**

fiatal, igen ígéretes hangok énekelték. Jó volna nálunk is hasonlóan üdítő meseoperákat látni, persze a magyar mondavilágból.

Van a „Land”-okra tagolt Ausztriában egy jellegzetes intézmény és hagyomány, a tartományi kiállítások rotációs rendszere – évről évre másik tartomány rendezhet nagyszabású „Landesausstellung”-ot, s mivel idén Felső-Ausztria volt soron, csak a gmundeni régió 14 helyszínnel vette ki a részét a nagyprodukción. Gmundenben egyebek között gazdag interaktív tárlat mutatja be a Salzkammergut ipari és kulturális fejlődéstörténetét. Ohlsdorfban, „a” Thomas Bernhard-faluban pedig megnyílt a 12 kilométeres Bernhard-emlékösény. A néhány órás, szelíd emelkedőkkel tűzdelt gyalogséta 11 stáció érintésével vezet végig azokon a helyszíneken, amelyek Ohlsdorf szűkebb környezetében az író életéhez és műveihez kötődnek. Az egyes stációkat különleges ülőalkalmatosságok, a Bernhard házaiban és műveiben sűrűn előforduló „fülesfotelek” redukált, acéllemezről hajlított és egy-egy vésett Bernhard-idézettel díszített változatai jelzik, a stációk történetét-jelentőségét pedig az úthoz készült kísérőfüzetből

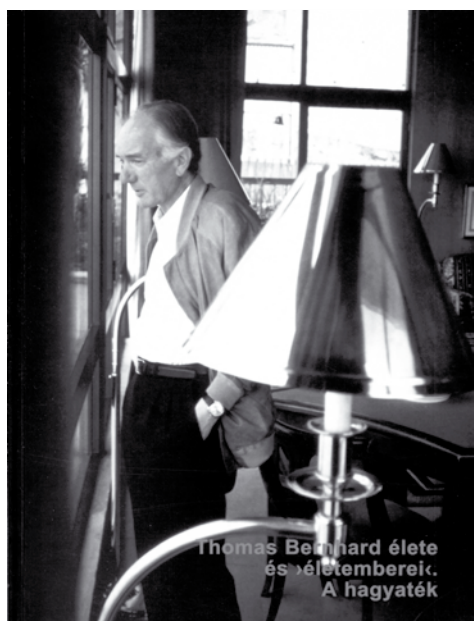

„Az emberek ezen a vidéken talán még nyersebbek, még hidegebbek, még alávalóbbak, mint az én szülőföldemen...” A Thomas Bernhard-emlékösvény 11. stációja

A *Heldenplatz* premierjén, 1988-ban

A Thomas Bernhard életét feldolgozó kötet magyarul a Közép-európai Kulturális Intézet kiadásában jelent meg

Thomas Bernhard élete és életemberei.
A hagyatéka

és hangos kalauzból tudhatjuk meg. Utóbbi nemcsak Bernhard-szövegeket tartalmaz, de befejezésül néhány remek világirodalmi idézetet is – Montaigne-től, Thoreau-tól, Nietzsche-től és másoktól – gondolkodás és gyaloglás szerves kapcsolatáról. Az emlékösvénynek is ez a mottója: „Járni – gondolkodni”.

Ausztria jövőre emlékezik meg Bernhard halálának huszadik évfordulójáról – idén pedig utolsó nagy botránysikere, a *Heldenplatz* ősbemutatójának húszéves évfordulójára tekintett vissza. A darab maga is a visszatekintés jegyében íródott: 1988-ban az Anschluss 50. évfordulójára emlékeztek az osztrákok. Hitler a bécsi Heldenplatzon, lelkesen éljenző százezrek előtt kiáltotta világgá Ausztria hozzácsatolását a Harmadik Birodalomhoz. Bernhard darabja, a szerzőtől megszokott provokatív túlzás jegyében, feldolgozatlan múltjával és a náciizmus továbbélésével vádolta-szembesítette hazáját. Az ohlsdorfi Bernhard-házban idén az egykori Burgtheater-dramaturg, Hermann Beil és pálya- és élettársa, Vera Sturm, a tübingeni Zimmertheater gazdája emlékeztek a húsz évvel ezelőtti eseményekre: felolvastak a korabeli sajtó elő- és visszhangjaiból, két színésznővel előadták az első felvonást, majd levetítették az ősbemutató harmadik felvonásának felvételét. Színielőadás sem azelőtt, sem azóta nem vert fel akkora port, s amint Beil beszámolt róla, több évtizedes színházi pályája során soha nem látott, nem hallott olyat, mint a *Heldenplatz* ősbemutatója után: háromnegyed órás viharos tapsot, éljenzést, lelkes és tiltakozó vegyes füttykoncertet. (Sándor Iván regényében, a *Drága Livben* részletes beszámoló olvasható az ősbemutatóról.)

Hathat-e ma még színház úgy, mint húsz éve? Azóta végbement néhány forradalom, s az irodalom, ha egyáltalán, ma másképp vesz részt a társadalmi diskurzusban, mint akkor. No és a színház maga is hatalmas változásokon esett át. Mára a posztdramaturgikus színház sem számít forradalminak; s ha éppen tíz éve Hermann Nitsch szavak helyett vérrel operál, zenés-rituális kép-színháza még képes volt a *Heldenplatz*hoz hasonló erővel borzolni a kedélyeket, ma már valószínűleg neki sem sikerülne ez a mutatvány.

Gmunden mindenesetre folytatni akarja a négynapos író-ünnepek friss hagyományát – így kíváncsian várhatjuk, ki lesz jövőre a kiszemelt alany. Konkurenciában biztosan nem lesz hiány, és nem csak Salzburg közelsége miatt, de azért sem, mert a tartomány fővárosa, Linz jövőre Európa kulturális fővárosa lesz. Elfriede Jelinek? Antonio Fian? Franzobel? Wolf Haas? Remélhetőleg olyan valaki, aki a Mekong-deltában maga is mindig ír.